

РОЗДІЛ 6 ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 82.091

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.21.2.39>

ІНТЕРПРЕТУВАННЯ ПОНЯТТЯ ІМАГОЛОГІЇ У СУЧАСНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧОМУ ДИСКУРСІ

INTERPRETATION OF THE CONCEPT OF IMAGOLGY IN MODERN LITERARY DISCOURSE

Ступницька Н.М.,

orcid.org/0000-0002-7560-0049

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Ленська О.О.,

orcid.org/0000-0001-8972-9962

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри англійської мови

Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто імагологічний напрямок сучасного літературознавчого дискурсу, який займається вивченням літературних образів інонаціональних держав. Зазначено, що імагологія вивчає особливості сприйняття країни іншим народом, зародження та становлення міфічних уявлень про чужі культури, та намагається надати правдиву інформацію про іншу країну. В роботі розглянуто різноманітні способи сприйняття імагології, від розділу компаративістики до цілком самостійної науки. Базисною складовою імагології є дихотомія «свій-чужий».

Усвідомлення необхідності імагологічних досліджень й дискусії щодо особливостей такого типу розвідок розпочалося у західноєвропейському науковому середовищі, але не варто оминати увагою спроби радянських дослідників привернути увагу до цього питання. Наприкінці ХХ століття у радянському літературознавстві імагологічні дослідження посідали більш вагоме місце у загальнолітературному полі.

Імагологія має міждисциплінарний характер: її джерелами є мова, культура, різні види мистецтва, література, фольклор, дані семіотичних, етнолінгвістичних, культурологічних, історичних досліджень та розвідок в інших галузях наукової думки.

Імагологія має велике значення й у літературознавстві, слід зазначити, що саме в цій сфері вона має доволі давні й продуктивні традиції. Художня література відіграє велику опосередковуючу роль, по-перше, у створенні певного іміджу народу країни, який створив цю літературу, по-друге, вона стає своєрідним каналом комунікації, ознайомлюючи власний народ з іншими народами та культурами. У розумінні імагологів нація являє собою не ідентичність, а ідентифікацію, тобто ототожнення себе з національними міфами, інтелектуальними концептами, які знаходяться у витоках відчуття належності до певної нації й впливають на соціокультурну практику народу. Імагологія досліджує саме ментальні моделі, які є основою національної ідентичності та їх об'єктивування у літературі.

У статті виявлені особливості інтерпретування концепту «імагологія» у літературознавчому дискурсі, висвітлені особливості сприйняття й дослідження цього поняття науковим середовищем.

Ключові слова: дискурс, дихотомія, імагологія, імідж, літературний образ, міждисциплінарний характер.

Imagological direction of modern literary discourse which deals with the study of literary images of non-national states is considered in the article. It is noted that imagology studies the peculiarities of the perception of a country by another people, the origin and formation of mythical ideas about foreign cultures, and tries to provide truthful information about another country. Various ways of perceiving imagology, from the section of comparative studies to a completely independent science are shown in the article. The basic component of imagology is the dichotomy "one's own and another's".

Awareness of the need for imagological research and discussion of the peculiarities of this type of intelligence began in the Western European scientific community, but we should not overlook the attempts of Soviet researchers to draw attention to this issue. At the end of the twentieth century, in Soviet literary studies, imagological studies occupied a more important place in the general literary field.

Imagology is interdisciplinary: its sources are language, culture, various arts, literature, folklore, data of semiotic, ethnolinguistic, culturological, historical research and exploration in other fields of scientific thought. Imagology has a great importance in literary studies, it should be noted that that it has a long and productive tradition in this sphere. Fiction plays a great mediating role, firstly, in creating a certain image of the people who created this literature, and secondly, it becomes a kind of channel of communication, acquainting their own people with other peoples and cultures. According to imagolo-

gists, a nation is not an identity, but an identification, i.e. identification with national myths, intellectual concepts that are at the origins of a sense of belonging to a particular nation and affect the social and cultural practices of the people. Imagology explores the mental models that are the basis of national identity and their objectification in literature.

The peculiarities of the interpretation of the concept of "imagology" in literary discourse, highlights the peculiarities of perception and study of this concept by the scientific community are revealed in the article.

Key words: discourse, dichotomy, imagology, image, literary image, interdisciplinary nature.

Постановка проблеми

У літературознавчому дискурсі сьогодення, на нашу думку, значного розвитку набуває напрямок, що займається вивченням літературних образів інонаціональних держав та має назву «імагологія». Імагологія вивчає рецепцію країни іншим народом, виокремлюючи правдиві та сфальсифіковані уявлення про неї. Знання про інших народів та повідомлення їм правдивої вичерпної інформації про власний етнос становить невід'ємну складову імагології. Співставлення різних народів та культур, безумовно, входить до сфери вивчення теорії міжкультурної комунікації, але вивченням образу займаються й інші дисципліни, перед усім компаративістика та історична поетика. Думку про те, що імагологія не самостійна дисципліна, а розділ компаративістики висловлюють О.Ю. Поляков та О.А. Полякова у монографії «Імагологія: теоретико-методологічні основи» [1]. Генетично імагологія дійсно тісно пов'язана з компаративістикою, у рамках якої вона, власне, й зародилася у середині ХХ століття як спроба подолання кризи компаративістики шляхом переключення уваги дослідників із вивчення впливів, витоків й контактних зв'язків на дослідження образу «Іншого». Така зміна предмету дослідження у компаративістиці була запропонована французьким ученим М.-Ф. Гийяром: «Не будемо більше простежувати й вивчати ілюзорні впливи однієї літератури на іншу. Краще спробуємо зрозуміти, як саме формуються і існують у індивідуальній або колективній свідомості великі міфи про інші народи та нації <...> - у цьому полягає залог оновлення компаративістики, новий напрямок її дослідження» [2, с. 119].

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Термін «імагологія» походить від латинського слова *imago* – образ й давньогрецького *ἰμῶς* – знання [3, с. 122-123], таким чином, імагологія у широкому розумінні являє собою знання про образ, але, слід взяти до уваги, що це знання про образ іншого, «чужого» народу, країни, тобто базисною складовою імагології є дихотомія «свій – чужий», якою, на думку Ю.С. Степанова, просякнуто усю культуру і яка є одним з головних концептів будь-якого колективного, масового, народного, національного світосприйняття. [4, с. 126].

Значний внесок у розробку теоретичних засад імагології внесли засновник Аахенської школи компаративістики Х. Дизерінк [5], та його послідовник, нідерландський учений Й. Леєрссен, який підкреслює значущість історичного контекста у дослідженні національної репрезентації, крім того, важливого значення він надає прагматико-функціональному підходу, який враховує цільову аудиторію твору, його вплив на читача. Учений наголосив на необхідності відстежування динаміки взаємозв'язку образу «інших», який зветься гетеро образом у імагології, й образу «своїх», який зветься авто образом [6, с. 27-28]. Вагомий внесок у розробку ідей імагології внесли західні учені, так, наприклад, ще Луї-Поль Бетц у роботі «Критичні спостереження над сутністю, завданням і значенням порівняльної історії літератури» (Париж, 1896) наполягав на необхідності аналізувати змінювання взаємних уявлень народів і націй і вважав це одним з найважливіших завдань компаративістики. Дослідник частково спирався на думку Гете, який говорив про зв'язок між народами, що сприяє самопізнанню кожної національної літератури [7, с. 126]. Так, Ж.-М. Карре, досліджуючи еволюцію образу Німеччини у французькій літературі ХІХ – першої половини ХХ століть, у передмові зазначив, що не буде вивчати вплив німецької літератури на французьку, а за мету він собі ставить нагадати «про ті оптичні помилки, що були зроблені французькими письменниками у їх уявленнях про Німеччину» [8, с. 223].

Досліджуючи питання імагології, на нашу думку, доцільно згадати польську дослідницю М. Швидерську, яка пов'язує виникнення імагології з іменем французького компаративіста Ж.-М. Мура та французького філософа Поля Рікера. Дослідниця зауважує, що «на думку Ж.-М. Мура, суспільна фантазія сприяє створенню культурно-опосередкованих образів “чужого” у літературі, які мають ідеологічний або утопічний характер. У тексті ці образи виконують або інтегруючу роль (як ідеологія), або (як утопія) роль субверсивну, що руйнує певну групу, націю або культуру» [9, с. 115].

Постановка завдання

Мета статті полягає у виявленні особливостей інтерпретування концепту «імагологія» у літера-

турознавчому дискурсі, висвітленні особливостей сприйняття й дослідження цього поняття науковим середовищем.

Виклад основного матеріалу

Усвідомлення необхідності імагологічних досліджень й дискусії щодо особливостей такого типу розвідок розпочалося у західно-європейському науковому середовищі, але, на нашу думку, не варто оминати увагою спроби радянських дослідників привернути увагу до цього питання. У радянський період у літературознавстві утворився напрямок, який, на думку Л.П. Єгорової, з ретроспективної точки зору, можна назвати імагологічним. Незважаючи на те, що праці учених мали неминучий у той час ідеологічний заряд, обумовлений визначеним кліше «Дружба народів – дружба літератур», у них розкривався процес сприйняття радянськими письменниками менталітету й побуту представників інших національностей, література розглядалася як важливий фактор міжкультурної комунікації, а головне – проводилася така актуальна для сьогодення думка про поліетнічну й багатоконфесійну єдність величезної держави [10].

Так, першим серед радянських учених виступив з теоретичним обґрунтуванням необхідності імагологічних досліджень Б.Г. Реїзов. «Важливим фактором у історії міжнародних літературних зв'язків, – зауважував учений у 1966 році, – є образ країни, утворений уявою істориків, критиків, філософів, – читачів різних смаків і інтересів. <...> Тісно пов'язаний з ним <...> образ народу, національний тип, створений відповідно обставинам, міжнародним відносинам тощо. Виникнення або еволюювання цих національних типів, такими якими вони існують в уяві інших народів або у власному уявленні, досі не дослідженні, проте добре відомі усім європейським літературам» [11, с. 299- 300].

Імагологами були сприйняті положення розробленої М.М. Бахтіним концепції «діалогу культур», а саме думка про те, що чужа культура тільки очима іншої культури розкриває себе повніше і глибше: «Ми ставимо чужій культурі нові запитання, яких вона собі не ставила. Ми шукаємо у ній відповіді на ці запитання, і чужа культура відповідає нам, відкриваючи перед нами свої сторони, нові змістові глибини» [12].

Наприкінці ХХ століття у радянському літературознавстві імагологічні дослідження посідали більш вагоме місце у загальнолітературному полі. Український компаративіст Д.С. Наливайко у монографії «Спільність і своєрідність. Українська література в контексті європейського

літературного процесу» (1988) реконструює образ України по іноземним джерелам й теоретично осмислює актуальність подібних досліджень. У подальшому Д.С. Наливайко присвятив вивченню сприйняття іноземцями української дійсності дві спеціальні монографії: «Казацька християнська республіка» (1992) і «Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі ХІ – ХVІІІ ст.» (1998).

Імагологія має міждисциплінарний характер: її джерелами є мова, культура, різні види мистецтва, література, фольклор, дані семіотичних, етнолінгвістичних, культурологічних, історичних досліджень та розвідок в інших галузях наукової думки. Вивчаючи дані, отримані з цих галузей, імагологія прагне їх узагальнення й вироблення відповідної загальної парадигми рецепції «чужого» у просторі тієї чи іншої національної свідомості.

Враховуючи міждисциплінарний характер імагології, на нашу думку, можна вести мову про історичну імагологію, яка спирається на факти історії держави, на архівні документи та мемуари, які надають інформацію про те, як формувалися та трансформувалися уявлення одного народу про інший з плином історії. Мистецтво, наприклад, кіно, також відображує уявлення про інші культури та держави, використовуючи для цього кінематографічні засоби.

Імагологію цікавить питання, яким чином образи «Іншого», що утворюються у художній літературі, ЗМІ, публіцистиці, мистецтві, тобто у різних типах дискурсу, входять до суспільної свідомості, перетворюються у стереотипні іміджі та формують уявлення нації про себе та про інші народи. Літературний твір розглядається імагологами не у якості самостійного естетичного феномена, а як джерело «іміджів», стереотипних, сталих, спрощених образів, які транслюються до суспільної свідомості з різних типів дискурсу та значною мірою визначають ставлення одного народу до іншого.

Образи «чужих», що створюються у творах художньої літератури дають змогу виокремити, так звану, «художню імагологію», яка розвивається у літературознавчій компаративістиці. На відміну від історичної імагології, яка спирається на матеріал з високим ступенем достовірності, художній імагології притаманна достовірність іншого типу: література з усією її умовністю здатна повною мірою відтворити атмосферу людських взаємин, менталітет, характер, мовленнєві особливості, стереотипи буттєвої свідомості, що сформувалися у певному національному або соціальному середовищі. Імагологія, безумовно, потребує міждисци-

плінарного підходу, тобто застосування матеріалів історії, культурології, етнопсихології, відомостей про національний характер, спосіб життя, поведінку, звичаї, релігії тощо.

Имагологія має велике значення й у літературознавстві, слід зазначити, що саме в цій сфері вона має доволі давні й продуктивні традиції. Художня література відіграє велику опосередковуючу роль, по-перше, у створенні певного іміджа народу країни, який створив цю літературу, по-друге, вона стає своєрідним каналом комунікації, ознайомлюючи власний народ з іншими народами та культурами. У розумінні имагологів нація являє собою не ідентичність, а ідентифікацію, тобто ототожнення себе з національними міфами, інтелектуальними концептами, які знаходяться у витоках відчуття належності до певної нації й впливають на соціокультурну практику народу. Имагологія досліджує саме ментальні моделі, які є основою національної ідентичності та їх об'єктивування у літературі.

А. Нуннінг вважає, що вивчення культури пов'язано з відновленням «ментальної програми» суспільства, яка у стислому вигляді репрезентована у літературних текстах. Відповідно до цього, літературу необхідно досліджувати з точки зору матеріалізування у ній системи культури, втілення форм соціальної ментальності й культурної пам'яті [13]. З погляду цього підходу, літературні тексти є формами самопізнання культури. Більш

того, у світі учення про «інтердискурс», розробленого Ю. Лінком, тексти літератури завдяки їхньої міждискурсивної структурі сприяють зближенню усіх дискурсів культури й встановленню єдиного дискурсивного простору культурних епох [14]. Важливо пам'ятати, що образ іншої держави є надбанням не тільки художньої літератури, а й, у першу чергу, масової свідомості, яка знаходить свою реалізацію у творчості окремих авторів, тому окрім белетристиці треба брати до уваги наукові тексти, публіцистику, політичні промови та декларації тощо.

Висновки

У наш час перспективність нової наукової дисципліни не викликає сумнівів. Науковий інструментарій имагології продовжує розроблятися, відкриваються нові галузі її міждисциплінарних взаємодій, з'являються фундаментальні праці, присвячені имагологічним дослідженням. Потребує поглибленого розроблення питання про вираження естетичних функцій національних стереотипів у літературах, необхідно осмислення канонів окремих національних літератур, які являють собою сховище культурної пам'яті народу, національних традицій та стереотипів, дослідження можливості створення у літературах моделей постнаціональної ідентичності. Нові перспективи відкриває активна взаємодія имагології з фольклористикою, етнографією, соціальною психологією та іншими науками.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Поляков, О. Ю., Полякова, О. А. Имагология: теоретико-методологические основы. Киров : ООО «Радуга-ПРЕСС», 2013. 162 с.
2. Guyard, M.-F. La littérature comparée. Paris : PUF, 1951. 126 p.
3. Теория и методология исторической науки : терминологический словарь / отв. ред. А. О. Чубарьян. Москва : Аквилон, 2014. 575 с.
4. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования. Москва : Языки русской культуры, 1997. 824 с.
5. Dyserinck H. Imagology and the Problem of Ethnic Identity. *Intercultural Studies*. 2003. № 1. URL: https://is.muni.cz/el/1421/podzim2009/NIDCC03_01/um/2_Dyserinck.pdf. (дата звернення: 17.02.2022).
6. Imagology : The Cultural Construction and Literary Representation of National Characters. A Critical Survey. Series : Studia Imagologica / ed. H. Dyserinck, J. Leerssen. Amsterdam ; New York : Rodopi, 2007. Vol. 13. 476 p.
7. Dyserinck H. Komparatistik. Eine Einfhrgung . Bonn : Bouvier, 1977. 203 s.
8. Carr J.-M. Les crivains fran ais et le mirage allemand: 1800–1940. P. : Boivin et Cie, 1947. 175 p.
9. Schwiderska M. Das literarische Werk F. M. Dostoevskijs aus imagologischer Sicht mit besonderer Berucksichtigung der Darstellung Polens. Muenchen, 2001. 495 s.
10. Егорова Л. П. Литературоведческая имагология. *Выпускные квалификационные работы по русской литературе*. Москва: Высш. шк., 2009. 296 с.
11. Реизов Б.Г. Сравнительное изучение литературы. *История и теория литературы*. Ленинград : Наука, 1986. С. 276 – 310.
12. Проблемы современного сравнительного литературоведения. Москва: ИМЛИ РАН, 2004. 96 с.
13. Nunning, A. Literary studies and-as-into cultural studies: Gauging a complex relation and suggestions for the future directions of research. *New prospects in literary research* / Ed. K. Hilberdink. Amsterdam. P. 38-39.
14. Link, J. Literaturanalyse als Diskuranalyse. Am Beispiel der Ursprungs Literarischer Symbolik in Kollektivsymbolik. *Diskurs and Literaturwissenschaft*. Frankfurt / M., 1988. S. 258-286; 293.